

Список використаних джерел:

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпінь : ВТФ «Перун». 2003. 1440 с.
2. Положення про порядок складення кандидатами на посаду судді кваліфікаційного іспиту та методика його оцінювання: Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 10.07.2013. *Верховна Рада України* : офіційний веб-сайт. 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/nr002695-13#n4>
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст. 545.
4. Слободін М. Гуд бай, Фукуяма. 2018. URL: <https://site.ua/mikhail.slobodin/8053>.
5. Хотинська-Нор О. З. Принципи кваліфікаційного оцінювання суддів у світлі реалізації судової реформи в Україні. *Творчий шлях вченого: до 80-річчя професора В. В. Долежана* : матер. кругл. столу / відп. ред. Н. М. Бакаянова ; уклад.: І. О. Кісліцина, М. О. Деменчук, С. І. Єленич ; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Юридична література, 2018. С. 109-111.
6. Щодо погодження Порядку та методології кваліфікаційного оцінювання суддів відповідно до статей 83, 124, 131 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Положення про Раду суддів України, затвердженого X позачерговим з'їздом суддів України 16 вересня 2010 року (зі змінами): рішення Ради суддів України від 11.12.2015 № 14. *Верховна Рада України* : офіційний веб-сайт. 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr014414-15#Text>.

УДК 342.95 (477)

НЕСТОР Н. В.

**ВИЩА РАДА ПРАВОСУДДЯ ЯК СУБ'ЄКТ САМОВРЯДНОГО КОНТРОЛЮ
ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУДДІВ**

З використання методів аналізу та наукового пізнання доводиться точка зору, що самодостатність судової системи включає гарантії не лише належного фінансування, організаційної та функціональної незалежності, а й делегування державою такій системі більшості ключових важелів контролю за судьями, зокрема в частині притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, призначення та звільнення з посади. При цьому саме Вища рада правосуддя є ключовим учасником відповідних правовідносин з огляду на свій статус, предмет та обсяг владних повноважень. Виокремлюються адміністративні процедури контролю, здійснювані щодо суддів даним органом суддівського самоврядування, пропонується коротка їх характеристика та аналіз. Визначаються особливості дисциплінарної відповідальності судді, виконується класифікація дисциплінарних заходів примусу.

Ключові слова: Вища рада правосуддя, самоврядний контроль, суддя, правосуддя, дисциплінарна відповідальність судді.

С использование методов анализа и научного познания обосновывается точка зрения, что самодостаточность судебной системы включает гарантии не только должного финансирования, организационной и функциональной независимости, но и делегирования государством такой системе большинства ключевых рычагов контроля за судьями, в частности, привлечения их к дисциплинарной ответственности, назначения и освобождения от должности. При этом, именно Высший совет правосудия является ключевым участником соответствующих правоотношений с учетом своего статуса, предмета и объема властных полномочий. Выделяются

© НЕСТОР Н. В. – кандидат юридичних наук, здобувач (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»)

административные процедуры контроля, осуществляемые в отношении судей данным органом судейского самоуправления, предлагается краткая их характеристика и анализ. Определяются особенности дисциплинарной ответственности судьи, выполняется классификации дисциплинарных мер принуждения.

Ключевые слова: *Высший совет правосудия, самоуправляемый контроль, судья, правосудие, дисциплинарная ответственность судьи.*

Using the methods of analysis and scientific knowledge, it is argued that the self-sufficiency of the judicial system includes guarantees not only of adequate funding, organizational and functional independence, but also the delegation by the state of the majority of key levers of control over judges, in particular in terms of bringing them to disciplinary responsibility, appointing them and dismissal. In this case, the High Council of Justice is a key participant in the relevant legal relationship, given its status, subject matter and scope of authority. The administrative control procedures applied to judges by this body of judicial self-government are distinguished, their brief description and analysis are offered. The peculiarities of the disciplinary responsibility of the judge are determined, the classification of disciplinary measures of coercion is performed.

Keywords: *High Council of Justice, self-governmental control, judge, justice, disciplinary responsibility of a judge.*

Постановка проблеми. Судова система в цілому є досить самодостатнім елементом в системі державної влади та державного управління. Подібна самодостатність включає гарантії не тільки належного фінансування, організаційної та функціональної незалежності, а й делегування державою такій системі більшості ключових важелів контролю за суддями, зокрема в частині притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, призначення та звільнення з посади.

Очевидно, що специфіка судової сфери зумовлює відмінності в природі, механізмі внутрішнього контролю цієї системи. Принцип незалежності суду, заборони протиправного втручання в його діяльність третіх осіб зумовив гіперболізування такого контролю, тобто він є не тільки первинною ланкою, а й досить часто – єдиною законодавчо можливою; тобто додаткових рівнів контролю, які можуть корегувати результати внутрішнього нагляду, в контексті судової системи практично не існує. Функції контролю не обмежуються з'ясуванням, оцінкою фактів протиправної поведінки суддів та прийняття дисциплінарних рішень з цього приводу, вони також безпосередньо стосуються кадрових питань, організаційного забезпечення роботи тощо. При цьому саме Вища рада правосуддя є ключовим учасником відповідних правовідносин з огляду на свій статус, предмет та обсяг владних повноважень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання дисциплінарної відповідальності судді, інших аспектів управлінської діяльності Вищої ради правосуддя активно вивчаються та аналізуються експертами та громадськими активістами. Щодо наукових доробок, то проблематика розглядаються науковцями, як правило, в розрізі спеціальних досліджень окремих аспектів правосуддя, або ж в рамках загального курсу навчальних предметів «Судоустрою» та «Правосуддя» (праці таких вчених, як С.С. Аскеров, І.Є. Марочкін, А.В. Молдован, В.В. Молдован, О.М. Музичук, С.В. Подкопаев, С.В. Прилуцький, С.С. Резнікова, М.Д. Савенко, Н.В. Сібільова, Д.Ю. Шпенюв, та інші). Тоді як комплексний науково обґрунтований погляд на окреслену проблему, з урахування останніх конституційних змін, практично відсутній.

Метою статті є визначення адміністративних процедур контролю, що здійснює Вища рада правосуддя; визначення особливостей дисциплінарної відповідальності судді, класифікації дисциплінарних заходів примусу.

Виклад основного матеріалу. Вища рада правосуддя повноважна здійснювати такі адміністративні процедури контролю як:

1) попередню перевірку поданої на суддю дисциплінарної скарги; вирішення дисциплінарної справи щодо судді; вирішення справ щодо несумісності судді; перевірку обґрунтованості подання Генерального прокурора, виконуючого обов'язки Генерального прокурора (його заступника) щодо необхідності затримання судді, утримання його під вартою чи арештом; тимчасового відсторонення від здійснення правосуддя (в рамках перевірки як форми контролю);

2) оцінювання законності рішення дисциплінарної палати Вищою радою правосуддя; оцінювання систематизованих матеріалів кваліфікаційного оцінювання (в рамках оцінювання як форми контролю);

3) призначення судді на посаду; переведенні суддів в межах судів України; звільнення судді з посади (в рамках корегування персонального складу суддівського корпусу як форми контролю);

4) локальну правотворчість (в рамках нормотворчості як форми контролю);

5) аналітику дисциплінарної та кваліфікаційної практики органів суддівського врядування (в рамках моніторингу (спостереженню, аналізу) як форми контролю).

Найчастіше призначення Вищої ради правосуддя суспільством вбачається в механізмі дисциплінарної відповідальності суддів, тобто законодавчо обумовлених процедурах настання негативних наслідків особистісного або організаційного характеру для судді, поведінка якого (під час здійснення правосуддя, в повсякденному житті) не відповідає вимогам закону та критеріям доброчесності. Цілком слушними є зауваження членів Громадської ради доброчесності, експертів Центру політико-правових реформ Куйбіди Р.О. та Середи М.Л., що дисциплінарна відповідальність судді є особливим інститутом: Її регулюють не Кодекс законів про працю і не Закон «Про державну службу», а спеціальні закони, що визначають статус судді, – «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя»; до того ж, особливості притягнення судді до дисциплінарної відповідальності мають слугувати ще й гарантією незалежності судді [1, с. 6]. Дійсно, у випадку з дисциплінарною відповідальністю суддів має місце відхід від класичного правила про накладення дисциплінарних стягнень роботодавцем або суб'єктом призначення (відповідно ні суд (голова суду) як роботодавець, ні президент України як суб'єкт призначення подібною адміністративно-владною компетенцією не володіють). Натомість така компетенція делегована самоврядній інституції – Вищій раді правосуддя, як елемент самоврядного контролю, в цілях забезпечення суддівського незалежності, запобігання незаконному впливу на суддівський корпус.

Дисциплінарна відповідальність суддів як вид юридичної відповідальності полягає в накладенні на порушника суддівської дисципліни позбавлень морального, матеріального та організаційного характеру, є одним із засобів забезпечення відповідності діяльності і поведінки суддів професійним стандартам (суддівській дисципліні) [2, с. 194]. На думку І.С. Марочкина та Н.В. Сібільової, дисциплінарна відповідальність суддів виступає засобом забезпечення виконання їх професійних (службових) обов'язків, а відтак – суддівської дисципліни [3, с. 123]. С.В. Подкопаєв, вивчаючи сутність та механізм реалізації дисциплінарної відповідальності суддів, доводить, що суддівська дисципліна полягає в дотриманні певних правил, серед яких: 1) загальноновизнані норми моралі й поведінки, що існують у суспільстві; 2) стандарти, що регулюють службову діяльність, тобто вимоги, встановлені законодавством до професії судді; 3) суддівські стандарти, які стосуються позаслужбової поведінки й діяльності (наприклад, заборона займатися політичною діяльністю) [4, с. 216]. Водночас в класифікації вченого відсутні такі важливі обов'язки судді як дотримання вимог доброчесності, та, що найголовніше, – вимог процесуального та матеріального права під час процесу судочинства.

Взагалі, попри прийнятність в цілому в інтересах наукового пізнання різноманітних гіпотез та авторських визначень, класифікацій, вважаємо, що в контексті такої складної та важливої теми як дисциплінарна відповідальність суддів не зовсім доречно займатися абстрагуванням. Механізм дисциплінарної відповідальності досить детально врегульовано на нормативному рівні в спеціальному законодавстві, відтак вільні наукові узагальнення можуть штучно розширити чи звужити цей механізм, що є неприпустимим. Тому найбільш логічніше використовувати формулювання, якими оперують нормативні акти – зокрема «підстави дисциплінарної відповідальності», «істотний дисциплінарний проступок», тощо. І вже власні систематизації та класифікації проводити з використанням зазначеного понятійного апарату.

Питанню дисциплінарної відповідальності суддів присвячені стаття 131 Конституції України, розділ 6 закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 02 червня 2016р., глави 4, 5 закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016р., підзаконні акти Вищої ради правосуддя. Так, згідно статті 131 основного закону держави, Вища рада правосуддя в Україні вносить подання про призначення судді на посаду; ухвалює рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності; розглядає скарги на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді; ухвалює рішення про звільнення судді з посади; надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою; ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів; ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого; здійснює інші повноваження, визначені цією Конституцією та законами України [5]. Як бачимо, поряд з дисциплінарними, Вищій раді правосуддя властиві і інші повноваження в судовій сфері.

Проте, на нашу думку, дисциплінарні важелі впливу цього органу суддівського врядування (поряд, звичайно, з кадровою компетенцією) посідають не тільки провідне місце в системі самоврядного контролю, але й виступають вагомим фактором, підтвердженням поступу в напрямку реальної, а не номінальної незалежності судової влади.

Специфіка нормативної конструкції правового визначення процедури дисциплінарного провадження щодо судді не зумовлює прямого причинно-наслідкового зв'язку між фактом протиправної поведінки (підставою дисциплінарної відповідальності) та дисциплінарною справою. Тобто подання дисциплінарної скарги на дії (бездіяльність) судді дійсно зумовлює початок дисциплінарного провадження, проте перед відкриття справи потрібно пройти своєрідну «попередню кваліфікацію» – стадію попереднього вивчення та перевірки дисциплінарної скарги членом дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя.

Розгляд справи по суті здійснюється дисциплінарною палатою у відкритому засіданні. Результатом обговорення підсумків розгляду справи (в нарадчій кімнаті) є одне з двох рішень: 1) про притягнення до дисциплінарної відповідальності; 2) про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді, – яке приймається простою більшістю голосів [6]. Резолютивна частина рішення оголошується негайно після його прийняття; копія повного тексту вручається (надсилається) судді, скаргнику у семиденний строк з дня оголошення його резолютивної частини.

При прийнятті рішення про застосування одного з дисциплінарних стягнень використовується принцип пропорційності, а також береться до уваги дані, що характеризують особу судді, зміст та наслідки правопорушення, ступінь та характер вини тощо. В системі дисциплінарних стягнень присутня своєрідна градація за рівнем жорсткості негативних наслідків для суддів – від попередження (мінімальний) до звільнення (максимальний). За загальними нормами трудового законодавства, рішення роботодавця про накладення дисциплінарного стягнення може бути оскаржено до комісії по вирішенню трудових спорів або до суду. У випадку з дисциплінарною відповідальністю професійного судді, то рішення дисциплінарних палат Вищої ради правосуддя може бути оскаржено до цієї ради (у пленарному складі), а вже рішення самої Вищої ради правосуддя – до Верховного суду.

Правовий статус професійного судді передбачає неможливість поєднання суддівської роботи з більшістю оплачуваних видів трудової чи підприємницької діяльності. Тому порушення цієї вимоги може негативні наслідки для суддів у вигляді звільнення з посади. По аналогії з дисциплінарним провадженням, також здійснюється попередня перевірка заяви членом Вищої ради правосуддя на предмет відповідності законодавчим вимогам. При цьому, він особисто компетентний приймати рішення як про відкриття справи щодо несумісності з іншою діяльністю чи статусом, так і про залишення без розгляду та повернення.

Заходи самоврядного контролю, які полягають у перевірці обґрунтованості подання Генерального прокурора, виконуючого обов'язки Генерального прокурора (його заступника) щодо необхідності затримання судді, утримання його під вартою чи арештом; тимчасового відсторонення від здійснення правосуддя є безпосередніми елементами механізму забезпечення незалежності суду, своїми спеціальними процедурами встановлюють додаткові важелі зменшення ризику, ймовірності протиправного впливу на суд та суддів. Частково зазначені питання вже розглядалися нами при вивченні проблеми співвідношення державного контролю та самоврядних засад функціонування суду. Тому хочемо зосередити увагу на таких моментах.

Тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя може бути здійснено Вищою радою правосуддя у зв'язку з притягненням судді до кримінальної відповідальності, при проведенні кваліфікаційного оцінювання або в порядку застосування дисциплінарного стягнення. В рамках оцінювання та корегування персонального складу суддівського корпусу як форм контролю, важливим адміністративними процедурами, в здійсненні яких приймає участь Вища рада правосуддя як орган суддівського врядування, є оцінювання систематизованих матеріалів кваліфікаційного оцінювання та кадрові функції – призначення судді на посаду, звільнення з посади та переведення суддів в межах судів України.

Оцінювання систематизованих матеріалів кваліфікаційного оцінювання передбачає попередній розгляд рекомендацій Вищої кваліфікаційної комісії суддів стосовно можливості певної особи бути призначеною на посаду судді одним з членів Вищої ради правосуддя (доповідачем) з підготовкою відповідного висновку на цю тему, та безпосередню оцінку кандидата, його професійних та особистісних якостей, матеріалів оцінювання радою на власному пленарному засіданні. У разі позитивного рішення по конкретній кандидатурі (потрібна підтримка не менше

чотирнадцяти членів), формування подання Президенту України про призначення на посаду судді. Якщо необхідної підтримки кандидатура не отримала – вважається, що вона відхилена; таке рішення Вищої ради правосуддя може бути оскаржено до Верховного суду.

Надзвичайно важливим напрямком реалізації управлінського впливу Вищою радою правосуддя є адміністративна компетенція цього органу приймати рішення про звільнення суддів з посади. При чому підстави звільнення закріплені на рівні Конституції України.

Висновки. На підставі вищезазначеного, дисциплінарну відповідальність судді визначаємо як передбачений законом суспільно-необхідний захід реагування (міра примусового впливу) на факт дисциплінарного правопорушення особи, що уповноважена здійснювати правосуддя (вирішувати питання конституційної юрисдикції), що застосовується Вищою радою правосуддя, її дисциплінарними палатами та полягає в особистісних, матеріальних та організаційних обмеженнях для винної особи.

Особливістю дисциплінарної відповідальності судді є: 1) спеціальні підстави застосування стягнення (порушення вимог процесу судочинства, принципів провадження, вимог матеріального права при розгляді справи і т.д.); 2) спеціальні види дисциплінарних стягнень (переведення до суду нижчого рівня, направлення до Національної школи суддів України для проходження курсу підвищення кваліфікації, тощо); 3) спеціальні суб'єкти застосування стягнень (Вища рада правосуддя, її дисциплінарні палати, Конституційний суд України); 4) спеціальна процедура дисциплінарного провадження (попередня стадія вивчення скарги та можливість відмови у відкритті дисциплінарної справи, неможливість оскарження деяких дисциплінарних рішень, тощо).

Окреслені нами напрямки самоврядного контролю, що здійснюються Вищою радою правосуддя щодо суддів підтвердили визначальність її контрольних функцій, домінування серед функцій інших суб'єктів самоврядного контролю. В контексті дисциплінарних повноважень, використанні ряду підстав при звільненні з посади, пропонуємо виділяти в управлінсько-владній компетенції заходи дисциплінарно-конституційного та загально-конституційного примусу (примітка про «конституційність» підкреслює повне або часткове закріплення цих підстав в основному законі).

Заходи дисциплінарно-конституційного примусу відображають встановлення факту дисциплінарного правопорушення та передбачають можливість застосування попередження, догани, суворой догани, подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, подання про переведення до суду нижчого рівня, переведення до суду нижчого рівня, звільнення з посади. Заходи загально-конституційного примусу передбачають негативні наслідки для суддів у вигляді звільнення з посади за протиправні діяння, що не є дисциплінарним правопорушенням в розумінні закону, проте порушують вимоги, що висуваються до статусу професійного судді. Сюди відносимо звільнення у зв'язку з порушенням вимог щодо несумісності їх посад з певною діяльністю чи статусом (щодо суддів та суддів Конституційного суду України); та у зв'язку з порушенням обов'язку підтвердити законність джерела походження майна (щодо суддів).

Список використаних джерел:

1. Куйбіда Р.О., Серета М.Л. Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні: проблеми законодавства і практики. Київ, 2013. 72 с.
2. Резнікова, С. С. Особливості дисциплінарної відповідальності працівників судової системи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : Серія: Право. 2014. Вип. 24. Т. 2. С. 194–197. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/7200>.
3. Марочкін І.Є., Сібільова Н.В., Тихий В.П. та ін. Організація судових та правоохоронних органів: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. І.Є. Марочкіна та Н.В. Сібільової. 2-ге вид., переробл. і доповн. Харків, 2011. 376 с.
4. Подкопаєв С.В. Дисциплінарна відповідальність суддів: сутність, механізм реалізації : монографія. 2-ге вид., випр. і допов. Харків, 2005. 216 с.;
5. Конституція України: Законвід 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 30.09.2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Про вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016р. № 1798-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>.